

פרופ' יונתן גרוסמן

48 מנחת חביתין – המשך

בשיעורנו הקודם עמדנו על כך שתפקיד מנחת הכהנים הייחודית הוא לפתוח את פה הכהנים שיוכלו לאכול מבשר הקורבנות – גם אלו שהובאו אל המזבח. לשון אחר, יש במנחת הכהנים המובאת מדי יום, להפוך את פיהם לידא אריכתא של המזבח, ומעתה, באכילתם הם באי כוחו של המזבח.

לתפיסה זו יש כמה השלכות שנקדיש את השיעור הנוכחי להצגתן.

כוח גדול או כהנים הדיוטות?

כפי שכבר הערנו, ראב"ע – ובעקבותיו רבים – הציע לבאר את הצירוף: "ביום המשח אתו", במשמעות 'מיום המשח אותו'. מיום כניסתו של הכהן הגדול לתפקידו עליו להביא קורבן זה. עוד הערנו שמאחר שתפקיד המנחה להגדיר את הכהן כפועל מטעמו של המזבח יש עניין מיוחד להזכיר שהוא 'נמשח' – התקדש ככלי מקדש, ודווקא משום כך הוא יכול לאכול מכוחו של המזבח שהוא קודש קודשים.

אולם הגדרה זו מעלה התלבטות נוספת: האם הפסוקים מכוונים לכל כוחן שיכול להקריב את המנחה הנידונה או דווקא לכוחן הגדול? ראינו כבר את גישת פילון אשר כתב כמשיח לפי תומו שחובה זו מוטלת על עדת הכהנים ולא דווקא על הכהן הגדול; אך קשה להסתפק בקריאה זו. נדמה שהמתח מצוי בפסוקים עצמם:

"זֶה קִרְבַּן אֱהָרֹן וּבְנָיו אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ לָהּ בַּיּוֹם הַמִּשְׁחָ אֹתוֹ עֲשִׂירֵת הָאָפֶה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מִחֲצִיתָהּ בַּבֶּקֶר וּמִחֲצִיתָהּ בָּעֶרֶב... וְהִלַּחַן הַמִּשְׁחָ תַּחֲתָיו מִבְּנֵי יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חֶק עוֹלָם לָהּ כְּלִיל תִּקְטָר" (ויקרא טו).

במקומות אחרים שהצירוף "אהרן ובניו" נזכר הוא מכוון לכלל הכהנים ולא דווקא לכהנים גדולים, כדוגמת: "וַעֲשִׂיתָ פִּיּוֹר נְחֹשֶׁת... וְרָחֲצוּ אֶהָרֹן וּבְנָיו מִמֶּנּוּ אֶת יְדֵיהֶם וְאֶת רַגְלֵיהֶם" (שמות ל', יח-ט); ובפרשתנו – "וְהִנְחִיתָ מִמֶּנָּה יֶאֱכְלוּ אֶהָרֹן וּבְנָיו מִצֹּת תֹּאכַל" (ויקרא ו', ט). לפיכך, עצם הצירוף "אהרן ובניו" תומך בגישת פילון שכוונת הכתוב שעל אחד מהכהנים להביא מנחת חביתין בכל יום – מחציתה בבקר ומחציתה בערב.

למרות זאת, חלק מהראשונים חלקו על קריאתו של פילון וביארו שהמדובר בכהן הגדול דווקא: "זה קרבן אהרן ובניו – לפי הפשט בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו" (רשב"ם על אתר). גם אם לא ניתן לתמוך בשיטתו של שמדובר בכהנים 'משוחים'. אדרבה: מוסכם על הכול ש'הכהן המשיח' המתחייב בחטאת פנימית (ויקרא ד', ג) הוא דווקא הכהן הגדול, מרובה הבגדים שנמשח בשמן. לאור כך נדמה שכוונת הפסוק לומר שאחד מבני אהרן – זה המשוח – הוא המביא את מנחת החביתין.

כבר מהר"ל מפראג חשף מתח זה, ברצונו להצדיק את הקריאה הכפולה של חז"ל – שלפנינו חובה על מנחת חינוך (שצריך להביא כל כהן בתחילת עבודתו) ועל מנחת חביתין (שמביא לשיטת חז"ל דווקא הכהן הגדול):

"דאין לומר 'ובניו' דקרא רוצה לומר בניו שהם כהנים גדולים, דהא קרא כתיב אחר כך 'והכהן המשיח תחתיו' – אם כן כהן גדול אמור, ומה אני מקיים 'ובניו', דאף בניו הם מביאים ביום שנתחנך (מנחות נא ע"ב). ואין לומר דאף הם מביאים לעולם, דהא כתיב 'והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה' – ולא כהן הדיוט. אלא כהן גדול בכל יום, וכהן הדיוט ביום שנתחנך לעבודה" (גור אריה על ויקרא ו', יג).

למעשה, סיום הפרשייה חושף שאכן מדובר בכהן גדול דווקא: "וְהִלַּחַן הַמִּשְׁחָ תַּחֲתָיו מִבְּנֵי יַעֲשֶׂה אֹתָהּ". קשה לקרוא פסוק זה כמוסב על כהן הדיוט, ונראה יותר ש'הכהן המשיח' בפסוק זה הוא כמו "הכהן המשיח" בציווי על חטאת הכהן המשיח בפרק ד', כלומר הכהן הגדול.

מדוע אפוא הפסוק הפותח מבלבל את הקורא ונותן תחילה תחושה שאחד מן הכהנים צריך להקריב מנחה זו ("קִרְבַּן אֱהָרֹן וּבְנָיו אֲשֶׁר יִקְרִיבוּ לָהּ")? התשובה קשורה באופי קורבן זה. שלא כמו 'חטאת כהן משיח' המובאת בשם הכהן הגדול, מנחת החביתין מבקשת לפתוח את פיות הכהנים כולם כך שיוכלו לאכול מקורבנות המזבח. הכהן הגדול המביא קורבן זה אינו מביאה אותה בשמו אלא בשם כל קהל עדת הכהנים. לעתים הכהן הגדול הוא נציגם של כל ישראל ולעתים הוא עומד בפני עצמו; כאן הוא נציגם של חבריו הכהנים העובדים במשמרתו ואוכלים מקורבנות

ככל הנראה כך יש להבין גם את תפקיד מנחת החביתין. גם אם בפשטי מקראות הציווי עוסק רק במנחת חביתין, הוא עוסק בהקדשת הכוהנים לתפקידם, ועל כן ההרחבה שעשו חז"ל למנחת חינוך, מתאימה לרוח המקראות ומתבקשת.

פה הכוהנים ולא פה האלים

אם יורשה לי להפליג מעט בדברים, אבקש להציע בזהירות שתהליך 'פתיחת הפה' של הכוהנים שיאכלו לאכול מהקורבנות, מהווה גם פולמוס סמוי או לפחות המרה תיאולוגית, מטקס רחב המקובל בקרב מסופוטמים עובדי פסלים. שם, יש טקס מורכב שמכשיר פה פסל חדש לאכול מהקורבנות שמובאים לפניו ולהתחיל לתפקד כאל. יש מן החוקרים שהעירו שבטקס זה, הפסל עובר מייצוג האל בלבד, למימוש שלו.² הטקס בנוי לרוב על שני שלבים: 'שטיפת הפה' (mīs pī) – טיהור הפה של האל מהטומאות והחולין שדבק בו בשלב הכנתו; 'פתיחת הפה' (pīt pī) – מאפשרת לפסל לתפקד כאלוהות האוכלת את הקורבנות המוגשים לו.³

אין צורך לומר שה' אלוהי ישראל אינו זקוק שיפתחו את פיו, אולם בקריאת תהליך הקדשת המזבח בימי המילואים והקדשת הכוהנים האוכלים, על רקע טקסים קדומים אלו, מקבלת הקדשת המזבח והכוהנים גם את ההד הפולמוסי שלה. לא את פה האל יש לקדש, אלא את פה הכוהנים. הם אכן זקוקים להגדרת פיהם ככזה היכול לאכול קודשי-קודשים, אך לא כך ה'.

בוקר ובין הערביים

לאור דברים אלו, ניתן לחזור לדמיון שבין עולת התמיד של המזבח ובין מנחת התמיד של הכוהנים. מדוע עולת התמיד היא שני כבשים, כלומר שני בעלי חיים שכל אחד מוקרב בזמן אחר, ואילו מנחת

המנחה, החטאת והאשם שמביאים ישראל למזבח. לשון אחר, המתח המלווה את הפסוק הפותח קשור במהותו בתפקיד הייחודי של מנחה זו שבאה בשם הכוהנים כולם. אין מתאים מהכוהן הגדול שיהיה נציגם, אך מאחר שבדרך כלל הוא עובד בשם כל ישראל, הכתוב צריך להדגיש שבמקרה זה הוא בא כוחם של הכוהנים בלבד.

לאור דברינו ברור גם מדוע הציווי על קורבן זה מובא דווקא בפרשת צו. הוא כמובן מתאים לפרשה זו מעצם היותה ממוענת לכוהנים, אולם מתברר שהקשר מהותי הרבה יותר. זוהי הפרשה שמסדירה את אכילת הכוהנים מהקורבנות, הפרשה שמבררת מיהם האוכלים והיכן הם יכולים לאכול. דווקא בהקשר זה מודגש שעל הכוהנים להצהיר שאכילתם היא משל גבוה, שעליהם ליצור מסגרת יומית לאכילה המקבילה למסגרת המזבח, ושהם מבינים שלא הם נושא הסיפור אלא מלך מלכי המלכים שהם אוכלים משולחנו וברשותו.

דומה שבשל כך מנחת החביתין מזכירה את אופן הכנת המנחות כולן. תהא הסיבה אשר תהא לאופציות שהתורה פותחת בפני מביא המנחה, בסופו של דבר מנחות שונות מוגשות למזבח והן מבטאות ככל הנראה צדדים שונים (או למצער – טעמים שונים) בעמידת האדם מול המזבח. מנחת החביתין פותחת את פי הכוהנים לאכילת מגוון רחב של קורבנות, ועל כן עליה לכלול את המבעים המגוונים כולם.

לאור כך ניתן לשוב גם לקריאת חז"ל ולהעניק לה את מקומה. כזכור, חז"ל פירשו שפסוקים אלו כוללים גם ציווי לכל כוהן שמתחיל את עבודתו שעליו להביא 'מנחת חינוך'. אם אומנם תפקיד מנחת החביתין היא לפתוח את פה הכוהן כך שיוכל לאכול מקודשי קודשים, ברור שאין מתאים מקורבן זה לכניסת כוהן חדש לתפקידו. יותר מכך, שלא כביאור אבן עזרא, ניתן לפרש את 'ביום המשח אותו' במשמעותו הפשוטה – על הכוהנים להביא את מנחת החביתין 'ביום משיחתם', אלא שהיא נעשית במשכן מידי יום מחדש.

מודל דומה מתרחש בקורבן המקביל לקורבן שאנו דנים בו – בעולת התמיד. גם שם נדמה שחלק מתפקידו הוא לחזור על חניכת מזבח העולה מדי יום: "שְׁבַעַת יָמִים תִּכְפֹּר עַל הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קָדֵשׁ קְדָשִׁים כָּל הַנֶּגַע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ. וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד... עֹלֹת תָּמִיד לְדַרְתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר אֲנִיעַד לָכֶם שְׁמָה לְדַבֵּר אֵלֵיךְ שָׁם" (שמות כ"ט, לז-מב). הציווי

2 R. Borger, Die Inschriften Asarhaddons. Königs von Assyrien, (Archiv für Orientforschung 9), Osnabrück 1956, p. 89. Cf. C. Walker and M. Dick, The Induction of the Cult Image in Ancient Mesopotamia, vol. 1, Helsinki, 2001, pp. 4-19

3 ראו עוד על טקסים אלו ועל חשיבותם:

M. J. H. Linssen, The Cults of Uruk and Babylon: The Rituals and the Sacred Space, Leiden and Boston 2004, pp. 153-154.

להורות שמדובר בקורבן המתייחס לאותו הזמן עצמו כמסגרת פותחת ונועלת.

הקטרת מנחת הכהן כליל

מנחת חביתין איננה נקמצת שהרי היא מוקטרת כולה על גבי המזבח, ואגב מנחת החביתין מרחיבה התורה דין זה לכל מנחה שמביא כוהן, גם כנדבה פרטית: "וְהִפְחֵן הַמִּשִּׁיחַ תַּחֲתָיו מִבְּנֵי יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חֶק עוֹלָם לֵאמֹר כָּלֵל תִּקְטָר. וְכָל מִנְחַת כֹּהֵן כָּלֵל תִּהְיֶה לֹא תִאָּכַל" (ו', טו-ז).

מדוע הכוהנים מנועים מלאכול את מנחת החביתין ואת כל המנחות? הגישה המקובלת בראשונים מבוטאת על ידי רמב"ן למשל, שמצטט את הרמב"ם:

"והוסיף בכהנים 'וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל'. אמר הרב במורה הנבוכים (ג, מו), כי טעם, בעבור שכל כהן מקריב קרבנו הוא בעצמו, ואם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאילו לא הקריב דבר, כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ, ולא די מיעוט זה הקרבן אלא שיאכלנה, וידמה שלא הקריב קרבן כלל, ולכן ישרפו את כלה"

(פירושו לויקרא ו', יא).

זו הגישה המקובלת: כוהן לא יכול להביא את הקורבן מצד אחד ולאכול אותו מצד שני. במקרה כזה זה נראה "שלא הקריב קרבן כלל". הדברים נכונים במיוחד במנחה מפני שבמנחה שנאכלת החלק שמגיע למזבח הוא קטן ביותר (קומץ), והרוב המוחלט נאכל על ידי הכוהנים, כך שלו הכוהן היה אוכל מנחתו לא היה ניכר שמשוהו הוקרב על גבי המזבח ויש חשש של ממש שייראה שהכוהן אכל את כל מנחתו (ראו גם בספר החינוך מצוה קלז).

אולם ניתן להציע כאן ביאור אחר שיבהיר מדוע דווקא במנחה בעיה זו קיימת ולא בחטאת או באשם. יש לשים לב שאיסור האכילה נאמר בראש ובראשונה ביחס למנחת החביתין, וממנו הוא מורחב על המנחות כולן. ואכן, ברור מדוע לא יעלה על הדעת שהכוהנים יאכלו את מנחת החביתין. זו הרי המנחה שמתירה להם לאכול קורבנות מאש המזבח; דרכה הם מצהירים שמידך הכול ומידך נתנו לך וקיבלנו לנו. אם גם את המנחה הזו יאכלו הכוהנים הצהרה זו תיפגע באופן חריף; כתב המינוי הוא בעל אופי מבואי, שמקדים את הפעילות עצמה.

העובדה שאיסור האכילה בכל המנחות נאמר כהרחבה של מנחת החביתין מלמד שזה אופי האיסור במנחות

הכוהנים היא מנחה אחת שמחולקת לשתי הקרבות, בוקר וערב? ניתן לתלות זאת בהבדל טכני: מאחר שיותר קל לחלק עשירית איפה לשני חלקים מאשר כבש לשני חלקים שיש לשמור את חלקו האחד עד הערב, לפיכך אמרה תורה שיבואו שני כבשים אבל רק עשירית איפה אחת שתתחלק בין שני הזמנים.

ברם ייתכן שהבדל זה מצביע על חלוקה מהותית יותר בין עולת התמיד למנחת התמיד של הכוהנים. אני מציע זאת בזהירות, אולם ההנחה שהנחנו לעיל היא ששני קורבנות התמיד יוצרים מסגרת ליום המקדשי. כלומר, עולת התמיד פותחת וסוגרת את המזבח, ובדומה לה, מנחת החביתין פותחת וסוגרת את פה הכוהנים בכל יום. אולם אפשר גם לראות את קורבן התמיד של שחר כפותח את היום המקדשי, ואת קורבן התמיד של בין הערביים כפותח את הלילה במקדש.

הפסוקים בתחילת פרשת צו ('תורת העולה') תיארו את "העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר". לפי הצגה זו, עולת התמיד של בין הערביים לא רק נועלת את היום שעבר, אלא היא פותחת את זמן הלילה במשכן והיא הולכת ומוקטרת על מוקדה שבמזבח כל הלילה כולו. אולי ניתן להציע שכך אש התמיד מתקיימת במשכן, בזכות תמיד של בין הערביים שנותן לאש את חלקה בלילה. אכן, לא ניתן להביא קורבנות חדשים למזבח, אך הדבר אינו נובע מכך שהמזבח אינו יכול לקלוט קורבנות, אלא מכך שהאדם – מביא הקורבן – ישן בלילה. המזבח הוא מקום של מפגש בין אש ה' לאדם העומד מולו, ושעות הלילה אינם שעות פעילות אנושית ועל כן הוא מנוע מלהביא קורבנות בזמן זה. עמידתו של האדם לפני ה' באופן פעיל מתרחשת במהלך היום, ובלילה האדם מחליף כוחות כדי שיהיה לו כוח לצאת לעבודתו ולעמוד מחדש מול קונו. אולם המזבח ממשיך ואוכל את הקורבנות במשך כל הלילה. הוא פעיל עד הבוקר, וכפי שפרשיית תורת העולה לימדה אותנו, גם בבוקר אש המזבח אינה נכבית אלא ממשיכה ובווערת, ממשיכה ואוכלת ללא הפסקה.

אם כך יש הבדל של ממש בין עולת התמיד ובין מנחת החביתין. עולת התמיד היא שני כבשים מפני שהיא פותחת שני זמנים שונים: תמיד של שחר 'פותח' את קורבנות היום, ותמיד של בין הערביים 'פותח' את שריפת הקורבנות בלילה, אבל מנחת החביתין שתפקידה להגדיר את אכילת הכוהנים כאוכלי מקדש, באמת נסגרת בלילה, שהרי בהקשר זה יש רק פרספקטיבה אנושית, רק כוהנים שאוכלים, ובלילה גם הם – כשאר בני אדם – אינם פעילים. לפיכך, יש להביא מנחה אחת ולחצות אותה לשני חלקים; בכך

כולן. כפי שכבר ראינו בנייתו קורבן המנחה בפרק ב', בשונה מקורבנות אחרים שבהם הכוהנים מקבלים את חלקם, במנחה – גם החלק המגיע לכוהנים הוא אינו 'חלקם' אלא הוא 'חלק המזבח'. רק על קורבן המנחה נאמר: "חֶלְקָם נְתַתִּי אֵתָהּ מֵאֲשִׁי" (וי', י). הקורבן הופך אומנם להיות 'חלקם' אך מאשי ה'; הקורבן כולו מגיע למזבח ומהמזבח מקבלים הכוהנים חלקם. ממילא, בקורבן זה יש רגישות מיוחדת למה שהעלה רמב"ן. אם הכהן יאכל מקורבן מנחתו – הרי הוא נעשה למקריב ולמזבח גם יחד; האבסורד טמון במנחה יותר מאשר בקורבנות אחרים שהרי בקורבן זה הציור הוא שהכהן נותן קורבן למזבח והמזבח משיב אותו לכהן! בקורבנות אחרים, המשמעות היא שהחלק שהולך בדרך כלל לכוהנים נשאר בידי הכהן המקריב, ובציור כזה, יש פחות חשש לבלבול המעמדות ולבלבול הפער שבין המקריב למזבח.

• •
• כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן •
• עורך: בנימין פרגל, תשע"ט •
• •
• בית המדרש הוירטואלי •
• מיסודו של •
• The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash •
• האתר בעברית: •
• <https://etzion.org.il/> •
• האתר באנגלית: •
• <http://www.vbm-torah.org> •

משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il